

М. Д. Нұршаев, ӘЖТАД кафедрасының бастығы, философия ғылымдарының кандидаты, әскери ғылым академиясының корреспондент мүшесі, полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ИМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты)

ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ЖЕТІЛДІРУ ҚАЗІРГІ ӘЛЕУМЕТТІК ТАЛАП

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев ұсынған (Нұрлы жол) Мемлекеттік инфрақұрылымдық даму бағдарламасы қабылданып 5 институттық реформаны жүзеге асыру бойынша «100 нақты қадам» Ұлт жоспары жүзеге асуда. Осы бағытта елімізде бұларды заңнамалық қамтамасыз ету жүзеге асуда. Осының арқасында қазақстандықтардың біртектілігі нығайып және азаматтық қоғамның бүтіндігін қалыптастыруға жағдай туып отыр. Осы орайда «Мәңгілік ел» құндылықтары пайдаланылуда. Қозғап отырған мәселелеріміз бойынша жүктелетін үлкен міндеттер алға қойылды. Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекет құрылысын нығайтуда оның демократиялық жолдарын іздестіріп жетілдіру үстінде. Бұл ізденісті өрбіте түсу қисыны әлеуметтік мәселелерді шешуге бағдарланған нарықтық экономикасы бар азаматтық үлгідегі қоғам құруға қарай ілгерілеуге саяды. Нарықтық қатынастар жүйесінің ұйтқысы — жеке адам, ол оның мінез-құлқы, біріншіден, өзінің дербестігі мен жауапкершілігін ұғынуы, екінші жағынан — ынтымақтастық қисыны, жеке басының мүддесін басқалардың жеке мүддесімен, сондай-ақ тұтас алғанда күллі қоғамның мүддесімен сәйкестендіре білу арқылы көрінеді.

Еліміздегі саяси-әлеуметтік, экономикалық және мәдени мақсаттардың түбірінен жаңару процесі оны жүзеге асыруға негіз болатын құқықтық жүйені тудыруда. Орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуды қамтамасыз ететін аса маңызды заңнамалық актілер қабылданды.

Ауқымды норма түзушілік және құқық қолдану практикасы жетілуде. Осыдан барып норма түзушілік қызметке жұртшылықты, үкіметтік емес ұйымдардың, жеке кәсіпкерлердің мүдделерін білдіретін бірлестіктердің өкілдерін кеңінен және тұрақты негізді тарту, заңнамалық құжаттармен жұмыс мәдениетін көтеру қажеттігі айқындалып отыр.

Сонымен мемлекетіміздің Конституциясында бекітілген Республика қызметінің түбегейлі принциптерін сақтау мен іске асыру елдің орнықты әлеуметтік-экономикалық және саяси-құқықтық дамуын қамтамасыз ету мүмкіндігіне жол ашады.

Ұлттық құқық пен құқық қолдану практикасын дамыту мемлекеттік құқық қорғау, оның ішінде ішкі істер органдары қызметкерлеріне тек заңдық қана емес адамгершілік-моральдық қасиеттерді де жетілдіруді нұсқап отыр. Олар өз функциялары мен жауапкершілігін сәйкестендіру процесінде кәсіптік құқықтық мәдениетті қалыптастырады. Дегенмен қоғам мәдениетінің құрылымдық элементі құқықтық мәдениет туралы елімізде философиялық зерттеулер жеткіліксіз деуге негіз бар.

Мемлекетіміздің тап қазіргі даму кезеңінің құқықтық саясаты мен жүйесі құқықтық мәдениеттің жоғары дәрежесінің қажеттігіне аса маңызды беруі Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасында айқындалған¹. Ресми құжатта мемлекеттің құқықтық саясатының негізгі бағыттарына сәйкес заңнаманы кешенді дамыту және тиімді пайдалану заңдылық режимін одан әрі нығайтуда, адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сақтауға, еліміздің орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз етуге, қазақстандық мемлекеттілікті нығайтуға ықпал етеді. Ғылыми және білім беру қызметін құқықтық реттеу осы процестердің маңызды шарты екендігі көрсетілген.

Жалпы өмірдегі саяси құқықтық проблемаларды зерттеу осы замандағы құбылыстар мен үрдістер мәдениетті тану мен зерттеудің өзекті негіздерін нұсқап отыр. Бұл сарында мынадай мазмұндағы бағыттарды атап көрсетуге болады:

– *біріншіден*, ХХІ ғасырдағы адамзат әлемі сан алуан техника мен мәдениеттің өзін келтіріп отырған күрделі әлеуметтік өзгерістерге толы жаңалықтарды бастан өткеруде. Микроэлектроника, есептеу техникасы мен ақпарат индустриясы прогрестің зор катализаторына айналып отыр. Жалпы, жаңа технологиялар бүкіл қоғамдық өзгерістердің және бүгінгі заманның даму күшінің маңызды факторы болуда. Осы байланыстар негізінде техника мен мәдениеттің арақатынасы, техника жетістіктері адам болмысына қандай ықпал, қандай өзгерістер әкеледі?;

- *екіншіден*, қазіргі мәдениеттің ерекше бір құбылысы — ол діни ренессанс. Адамзат әлемі, стихиялы жүріп жатқан діни өрлеу құбылысын мойындап отыр. Оған негіз — басқа елдерде бұрын дәстүрлі болмаған түрлі діни ағымдар мен ілімдер өздерінің географиялық ұлттық шеңберінен шығып өзге елдер мен халықтарға тарап жатыр. Мұның аяғы қайда апарады? Дін болашақта рухани туризмге немесе саяси туризмге жетелеуі мүмкін бе? Болмаса, сан ғасырлық қалыптасу тарихы бар діни санаға жаңа құдайлар бейнесін ұсынуына қандай негіз бар. Қазақстанда 1991 жылы 671, 2009 жылы 4200-ден астам діни бірлестіктер болса, қазір 3200 мешіт, шіркеу, сыйыну үйлері бар. Осы бірлестіктердің ұлттық мақсатымызға, бірлігіміз бен келісімімізге қаншалықты сәйкестігі ойландыратын жәйт. Дүниежүзілік діндердің ынтымақтастығына сәйкестігі, мәдени-философиялық жаңа тұжырымдамаларынан туындайтын бағыттары нақтылы ғылыми талдауларды қажет етеді;

– *үшіншіден*, мәдениет құбылыс ретінде қалай түсінілуі әлі де толық емес, өркениет пен мәдениет, мәдениет пен табиғат, әлеуметтік өзгерістер арақатынасының болашағы іздене түсуді мақсат ретінде алға қойып отыр;

– *төртіншіден*, әлемде экологиялық, рухани, өнегелік т. б. дағдарыстар болып жатқаны айқын нәрсе. Оның өзі дүниетаным шоғырындағы мәдени көзқарасты дамытудың қажеттігін ұсынады. Бұл мәселелер жекелеген гуманитарлық білімдер емес, қазіргі әмбебап білімдер арқылы ғана жүзеге асады.

Сонымен ғылымда мәдениетті ұғынудың тұжырымдық бірнеше бағыттарына қысқаша тоқталып өттік. Ғалымдардың мәдениетпен құқық мәселелерін зерттеулері қазіргі кезеңде толығы түсуде. Осы кешенді мәселелердің тұжырымдары және бағыттары нарықтық әлеуметке байланысты талқылау үстінде. Осыдан барып мәдениетті зерттеу өрісіндегі тиісті ұстанымдарды атауға болады:

– мәдениет — адам қызметі; 2) мәдениет — адамның өздігінен даму құбылысы; 3) мәдениет — тарихи категория. Осы жүйенің кешенді мәселелері қазіргі кезеңдегі елімізде болып жатқан мәдени құбылыстардың өз ерекшелігін анықтайды:

– кеңестік дәуірде дәстүрлі болған әлеуметтік-экономикалық жүйенің түбірінен өзгеріп, меншіктің көптүрлілігінің пайда болуы, сананың осы қоғамдық қатынастарға сәйкестенуі;

– нарықтық қатынастар әлеуметінің саяси-құқықтық негіздерінің түбірінен өзгеруі;

– жаһандану үрдісінің ауқымына сай ұлттық дәстүрлі мәдениеттің өрісіне беймаза мазмұндағы шетелдік ағымдардың талғамсыз енуі;

– жұртшылық пен жастар мәдениетінде демократиялық үрдістердің мәні әлі де өз деңгейінде сұрыпталып болған жоқ. Демократия ұстанымдары ұлттық мәдениетіміздің негізі ретінде кірме мәдениет легіне орынды тосқауылдыққа дәрменсіздік көрсетуде;

– дүниетанымның мәдениеттік ұстанымына оқу мен ұлттық тәрбие жүйелері әлі де әсерлі ықпалмен көріне алмауда;

– дүниетанымның мәдениеттегі идеологиялық жұмыстары мен шаралары аражігі айқын, нанымдық мәні жоғары әрі ақиқатты дәрежені ұсына алмауда;

– еліміздегі мәдениеттің оң мен терісі анықталып, талданып көпшілік назарына ұсынылмай отырғандағы;

– дәстүрлік, ұлттық, жалпықазақстандық және жалпыадамзаттық мәдени құндылықтар және олардың үйлесімділігі тұрғысындағы түсініктер жеңіл әрі негізсіз ұстанымдар арқылы да көрінуде.

Адамзат дамуының әрбір кезеңі, саяси-әлеуметтік ауқымы оның қоғамдық қатынастар жүйесіне түрлі мазмұн мен көрініс береді. Ондағы рухани салауаттылық сол дәуірдің өзекті мәселесі болып табылады. Соған орай ұлттық, әлеуметтік топтар мен ұйымдар, өзге де мекемелер әлеуметтік-психологиялық қасиеттерге ие болады. Қоғамның саяси және құқықтық мәдениеті, көпшіліктің өзара қарым-қатынасы да аталған мәселелерге тікелей байланысты туындайды.

Қазақстан Республикасы нарықтық процестерге байланысты әлеуметтік-экономикалық, саяси және құқықтық, мәдени-ағарту құрылымдарын қайта құрып жаңа әлеуметтік талаптарына бейімдеу үстінде. Осыдан келіп мемлекеттік басқару мен ұйымдастыру жүйесі, мемлекеттік органдар қызметкерлерінің өрісі мен дағдылары жаңаша қасиеттерді қажет етуде.

Қызметтік тәртіп пен адамгершілік қоғамдық қатынастардың арқауын бекіте түсуге арнаулы тиіс болып отыр. Елімізде кәсіпқой мемлекеттік қызмет негіздері қолға алынуда. Кадрларды басқарудың жалпы мемлекеттік жүйесін құруға байланысты елімізде және сырт жерлерде оларды нысаналы әрі тиімді даярлау, қызмет бабында жоғарылатудың өлшеміⁱⁱ.

Құқықтық мәдениет еліміздегі жалпы қоғамдық сананың, саяси-әлеуметтік көзқарастың, азаматтық адамгершілік позициясының және т. б. құрамдас бөлігі ретінде қалыптасып жетілуге тиіс. Сондықтан да құқықтық мәдениеттің әлеуметтік-саяси табиғаты мен құрылымы оған ықпалды факторлар, әлеуметтенуі, қоғамда және күнделікті тіршілікте байқалуы аса маңызды мәселе болып алға тартылуда.

ⁱ Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24-ші тамыздағы № 858 Жарлығы // www.akorda.kz

ⁱⁱ Елікбаев Н., Нұршаев М. Д., Қазақстандағы құқықтық тәрбие мәселелері: Монография. — Алматы, 2010.